

BUTLER (Butleris) herbu własnego. O Butlerach, hrabiach na Międzylesiu, Stanisław Kazimierz Kossakowski w *Monografiach historyczno-genealogicznych niektórych rodzin polskich* (Warszawa 1859, t. I, s. 31) pisał: „Rodzina hrabiów tego nazwiska z Hessayi najprzód do Inflant, a stamtąd do Polski przybyła i na Podlasiu osiadła. Niesiecki, a za nim inni, ród ten wywodzili od Butlerów, panów z Ormond w Irlandii, z których jeden imieniem Jakób w polskim wojsku służąc, w nagrodę zasług na sejmie warszawskim 1627 r. od Zygmunta III indygenat otrzymał; w r. 1635 tenże, z tytułem obersztera, za zasługi w czasie wojny pruskiej odprawione miał sobie od Rzeczypospolitej przyznane 25 000 złotych polskich ówczesnych wynagrodzenia”. Ale jeszcze wcześniej „Jan Butler, walcząc pod Stefanem Batorym, wslawił się czynami wojennymi”.

Profesor Aleksander Włodarski w książce *Ród Jaruzelskich herbu Ślepowron* (Warszawa 1926, s. 3) pisał o dawnej siedzibie Jadźwingów: „Podlasie to ziemia bohaterów, znakomych polityków i z ostatnich czasów męczenników. Dość przejrzeć historię powstałych stąd rodów (Butlerowie, Kossowscy, Moczydłowski, Rzewuscy, Raczkowie, Saczkowie, Wodzyńscy i inni), aby się przekonać o godności i zacności przedstawicieli tych rodów, a dość zagłębić się w dzieje dawnej przeszłości, aby wyczytać, jacy to synowie i ile razy walczyli w obronie Polski i jak gorąco ją miłowali. Pierwszymi, którzy szli bronić ojczyzny przed wrogiem, byli zawsze synowie Podlasia”.

Na Kresach mieszkali prawdopodobnie trzy różne rodziny tego samego nazwiska, lecz różnego pod względem etnicznym pochodzenia. Byli Butlerowie kurlandzcy o rodowodzie niemieckim, byli litewscy o rodowodzie tatarskim, zarówno pierwsi, jak i drudzy przez małżeństwa mieszane już w XVIII wieku spolszczeni (por. S. Dziadulewicz, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, s. 75) oraz rdzennie polscy, od wieków siedzący na Podlasiu. Niewykluczone zresztą, że wszystkie te rodziny były ze sobą w jakiś sposób powiązane.

Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego (cz. I, s. 112-113) informuje: „Butlerowie, rodzina niemiecka od dawna w Polsce osiadła. Jan Butler, za panowania jeszcze króla Stefana Batorego czynami wojennymi się wslawił. Wnuk tegoż, Gotard Wilhelm Butler, służył najprzód na dworze króla Zygmunta III, następnie był szambelanem cesarza rzymskiego Ferdynanda II, wrócił się później do służby królów polskich i sprawował urząd wielkiego podkomorzego na dworze króla Jana Kazimierza. Na tym stopniu będąc, otrzymał od cesarza Ferdynanda III w roku 1651 dyplom na godność hrabiego cesarstwa rzymskiego”.

Nie wiadomo, czy polscy Butlerowie mają coś wspólnego ze słynnym rodem Butlerów brytyjskich. Niektórzy heraldycy twierdzą, że jest to ten sam dom. Jak podawał K. Niesiecki (*Herbarz polski*, t. II, s. 364), Butlerowie, rycerze irlandzcy, od XIII wieku znani w Anglii. W 1627 roku Jakub Butler za zasługi wojenne uzyskał od króla Zygmunta III indygenat polski. Ale jeszcze przed rokiem 1579 gałąź ta przerwiała się z Wysp Brytyjskich do Kurlandii skąd już krótka była droga do Korony Polskiej.

Ród „de Butlerów” Jan August Hylzen (*Inflanty*, Wilno 1750) wymieni wśród szlachty Księstwa Kurlandzkiego i Semigalskiego oraz ziemi piltyńskiej Bartoldus Buthler, *praefectus militiae ductis Curlandiae*, figuruje w posłaniu nuncjatury Księstwa Kurlandii do zarządu miasta Wilna z 1578 roku (*Akta historyczne do panowania Stefana Batorego*, Warszawa 1881, t. V-VI, s. 171).

Autorzy węgierscy zaznaczają: „Butler lub Buthler, herbu własnego. W 1627 polski indygenat w Kurlandii. Od 1651 hrabiowie Świętego Cesarstwa Rzymskiego, od 1800 hrabiowie austriaccy, od 1820 hrabiowie Królestwa Polskiego. Ród senatorski” (S. graf von Szydłow-Szydłowski, N. R. von Pastinszky, *Der polnische und litauische Hochadel*, s. 27).

Sejm walny koronny z 1627 roku i król Zygmunt III w punkcie 25 postanawiał: „Mając wzgląd na odważne y krwawe posługi Jakuba Buthlera, szlachcica irlandzkiego, które Nam w Rzeczypospolitej, pod różne expedyce wojenne, wiernie y statecznie oddawał; za zgodą wszech stanów koronnych y W. X. Litewskiego onego za indygenę, szlachcica tej Rzeczypospolitej przyjmujemy; z tym dokładem; żeby Nam y Rzeczypospolitej *juramentum fidelitatis* uczynił” (VL, t. III, s. 265).

Gotard Gwilhelm Butler, starosta preński, jak też Stefan Butler z Boblu podpisali od województwa inflanckiego w 1648 roku akt elekcji króla Jana Kazimierza (VL, t. IV, s. 115). Tenże Gottard Butler, *succamerarius regni*, figuruje w dekrete króla Jana Kazimierza z 22 stycznia 1661 roku.

Percepta prowentów publicznych do skarbu Rzeczypospolitej W.X.L. z roku 1661 podaje m.in. o powiecie kowieńskim: „Wielmożny jegomość pan Butler, podkomorzy koronny z starostwa preńskiego według dekretu Trybunału Skarbowego dał na rok 1659, który się skończył, h. 234”. 16 maja 1672 roku chełmska kapituła wniosła skargę do sądu o nieprawne zawładnięcie przygranicznymi polami przez chłopów ze wsi Dryszczewa i Żmudzi, należących do pani Konstancji Butlerowej: *solenniter guesti et protestati sunt: illustris et magnificae dominae Constantiae Butlerowa, succamerarie regni Poloniae, subditos villarum regalium Dryszczoviae et Żmudź possestritis, videlicet contra laboriosos Zacharko Przystupa, Dzieczko Grześ* (AWAK, t. XXXIII, s. 306).

Mark Buthler, na Międzyzlesiu i Opolu, podkomorzy drohiczyński, starosta preński, pułkownik JKM. był od 1678 roku członkiem Rady Królewskiej Jana III Sobieskiego (VL, t. V, s. 270). Jan Butler herbu własnego brał we wrześniu 1683 roku udział w odsieczy wiedeńskiej pod przywództwem Jana III Sobieskiego. „Jan Butler, drohiczyński, nowski, błoński starosta” w 1690 roku w Lublinie podpisał razem z bracią szlachtą świadectwo potwierdzające starożytność rodu szlacheckiego panów na Jaruzelach Jaruzelskich herbu Sępowron (por. A. Włodarczyk, *Ród Jaruzelskich herbu Sępowron*, s. 23). Miał on nie tylko zresztą tęgą głowę, ale i był dzielnym oficerem za czasów Jana III Sobieskiego (*Akta do dziejów króla Jana III*, Kraków 1883, s. 206, 340, 618). Krzysztof Butler, sędzia grodzki brasławski, podpisał 11 sierpnia 1702 w Brasławiu uchwałę o pospolitym ruszeniu na Szwedów (AWAK, t. XIII, s. 141). W 1714 roku figuruje on w zapisach archiwalnych już jako podczaszy Księstwa Inflanckiego (*ibidem*, t. XXIX, s. 397).

W roku 1755 w zapisach Trybunału Głównego Litewskiego znaleźli się Jan i Helena z Drozdowskich Butlerowie, cześnikowie powiatu brasławskiego, małżonkowie, katolicy, darujący zakonowi bazylianów swą posiadłość Kozaczyznę Helionowo i 16 tysięcy złotych. Ponieważ chodzi o okolice Nowych Trok, zamieszkałych w znacznym stopniu przez kmiotków litewskich, domagali się Butlerowie, by posługę duszpasterską prowadzono wśród chłopów w języku litewskim. W akcie darowizny wymieniane są też imiona rodziców fundatorów: Krzysztofa i Świętosławy Butlerów oraz Aleksandra i Zofii Drozdowskich (*ibidem*, t. XII, s. 54-59).

W 1798 i 1820 roku heroldia wileńska potwierdziła rodowitość szlachecką pięciopokoleniowej gałęzi rodu Butlerów zamieszkałych w powiecie oszmiańskim: Rafała, Mikołaja, Jerzego, Jana i Dionizego. W 1804 roku heroldia wołyńska uczyniła to samo z Franciszkiem (synem Kazimierza) oraz jego synami Józefem Benedyktem i Zygmuntem Butlerami (CPAHL, f. 391, z. 4, nr 410).

Zachował się *Inwentarz podawczy dzierżawy Alkiszek, w Xięstwie Żmudzkiem powiecie Małych Dyrwian leżących, post liberam resignationem wielmożnego jegomości pana Ignacego Piłsudskiego, starosty kiwilskiego, in personem wielmożnego jegomości pana Benedykta Butlera przez mnie Andrzeja Suchodolca, starostę judrańskiego, cześnika smoleńskiego y dworzanina skarbowego Xięstwa Żmudzkiego in loco loci sporządzony*. Dowiadujemy się zeń, że ów majątek składał się ze wsi Alkiszki i Kiszce. Dokument ten, obszerny w części końcowej, stanowi: „Andrzej Suchodolec, starosta judrański, cześnik w-wa smoleńskiego y dworzanin skarbowy Xięstwa Żmudzkiego. Oznamuję tym moim podawczym listem, iż Jego Królewska Mość Pan nasz miłościwy osobliwym listem przywilejem swoim w.j. Panu Ignacemu Piłsudskiemu, staroście kiwilskiemu, z prawa swego dożywotniego dzierżawy Alkiszek zrzec się, ustąpić y wlewek prawny *in personem* w.j.p. Benedykta Butlera uczynić pozwoliwszy, a najjaśniejsza Kommissyja Skarbowa z władzy y jurysdykcji swojej (...) dała moc do podania rzeczony dzierżawy Alkiszek y zleciła. Za czym ja, Andrzej Suchodolec (...), zjehawszy *ad fundum toties* pomienioney dzierżawy Alkiszek, ze wszelkim rozbudowaniem dwornym y gumienym już starym, z zasiewem żytnim y jarzynnym, z gruntami ornemi y nieornemi, z łąkami moroznymi y błotnemi, z lasami, gajami y zaroślami, z stawami, stawiszczami, rzekami, rzeczkami, tak jako z dawna *et ad praesens* w swoich duktach y granicach miało, z podatkami, z żonami y ich *utrisque sexus* dziećmi, z bydłem, końmi i całym onych dobytkiem, z wolnym rozeszłych poddanych hibernowym zyskiwaniem, w realną y aktualną moc, possessyą y dożywotne dzierżenie panu Benedyktowi Butlerowi poddałem (...). Datt w Alkiszkach roku 1770, miesiąca Oktobra dwudziestego dnia” (AWAK, t. XXXV, s. 183-185).

W 1778 roku w drukarni Akademii Wileńskiej odbito druczek okolicznościowy pl. *Na imieniny Michala Butlera, starosty preńskiego, dnia 29 września 1778 w Kwieciskach* (K. Čepienė, J. Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos spaustuvs leidiniai 1576-1805*, s. 336).

Spis szlachty powiatu wilkomierskiego z 1795 roku zawiera Listę familij szlachty, Wincentego y Józeffa synów Ignacego Butlerów, miecznikowiczów powiatu wilkomierskiego, żyjących na dobrach Rapszanach i Dziesiukiskach w powiecie wilkomierskim leżących (CPAHL, f. 391, z. 1, nr 1690, s. 5-7).

W dokumencie tym czytamy: „Ernest Alexander Butler, pradziad wywodzących się Wincentego y Józefa Butlerów, z Inflant Szwedzkich przeniósł się do Litwy, uczyniwszy wywód w języku niemieckim pisany dowodzący, że był prawdziwym inflanckim szlachcicem pomiędzy bracią y stryjami (w dowód składał się tenże wywód) był asesorem sądów zadwornych Jego Królewskiej Mości, wiele też odprawiał publicznych funkcji, służył w woysku pruskim, jak świadczy to pomienione pismo z Ryterbanku wyjęte. Który to Ernest Alexander Butler otrzymał przywilej od Najjaśniejszego Króla Jegomości Władysława na

pisarstwo ziemskie wendeńskie w roku 1634 maja 7 dnia. Tenże nabył w powiecie wilkomierskim majątność Tukownię od Andrzeja y Zofii z Mierzwińskich Przystanowskich wspólnie z żoną swą Anną Eufrozyną Hondorfówną (...). Zostawił z tej żony swej syna Andrzeja, dziada rodzonego wywodzących się za przywilejem króla Jegomości Augusta 3-go w roku 1750 maja 9 dnia wydanym, miecznika JKM wilkomierskiego; dziedzica dóbr Tukowni w tymże powiecie wilkomierskim leżących. Tenże zostawił po sobie synów pięciu: księdza Michała SJ, Antoniego, Ignacego, oycy wywodzących się (...), Bartłomieja y Mateusza, którzy w dobrach oyczystych Łukownia zwanych, uczyniwszy umiarkowanie między sobą, ponabywali dobra. Jako Ignacy Butler, oyciec wywodzących się, miecznik wilkomierski, mający za sobą Elżbietę Kurszewską Petrulewiczównę, skarbniczanek trocką (herbu Łabędź na polu pąsowym) w r. 1766 nabył od Seweryna Siesickiego, marszałkowicza JKM wilkomierskiego, majątność Rapszany w powiecie wilkomierskim leżącą”. Po bezżennym bracie żony Ignacym Petrulewiczem odziedziczył również majątek Dziesiukiszki w powiecie wilkomierskim.

Z tegoż źródła dowiadujemy się, że Mateusz Butler miał synów: Andrzeja, Wincentego, Michała, Onufrego, Leona, Ignacego i Mateusza. Pozostali oni na ojczyźnej Łukowni. Antoni miał syna Ignacego, dziedzica majątności Płosztoka i Antoptosztoka. Herb Butler jest opisywany jako „koszyk o dwu uchach, różnym kwieciami napelniony w hełmie pióra strusie”.

Dyonizy, syn Jana Butlera, cześnika oszmiańskiego, uzyskał w 1820 roku potwierdzenie rodowitości szlacheckiej (CPAHL, f. 391, z. 1, nr 986, s. 52). Heroldia wileńska w 1828 roku potwierdziła rodowitą szlachecką zamieszkałych w powiecie wilkomierskim Józefa Teodora Benedykta, Erazma Antoniego Apolloniusza, Tadeusza Kryszpina Leonarda, Jana Nepomucena Dominika Apolinarego, Augustyna Jerzego Rajmunda (synów Wincentego) Butlerów (CPAHL, f. 391, z. 1, nr 1018, s. 5-6).

Butlerowie posiadali także Stare Żagary i Żorany w powiecie szawelskim (CPAHL, f. 391, z. 1, nr 1782). Po rozbiorach niektórzy członkowie tej rodziny znajdowali się w rosyjskiej służbie wojskowej. W 1837 roku Jan (kapitan wojsk rosyjskich), Stefan, drugi Jan i Aleksander Butlerowie uznani zostali przez wileńską deputację wywodową za „aktualną szlachtę” (CPAHL, f. 391, z. 1, nr 1062, s. 47-49). Na liście szlachty guberni wileńskiej z 1829 roku zarejestrowano Ignacego, Leona, Onufrego, Michała, Wincentego, Andrzeja, Teodora, Wawrzyńca Napoleona Mateusza, Juliana Jana i kilku innych Butlerów (CPAHL, f. 391, z. 8, nr 83, s. 3). Rodowitą szlachecką domu Butlerów heroldia wileńska potwierdziła też w roku 1856 (CPAHL, f. 391, z. 7, nr 3818).

Butlerowie brali udział w polskich powstaniach narodowych XIX wieku (por. Julian Łukaszewski, *Pamiętnik z lat 1862-1864*, Warszawa 1973, s. 250). Ziemianin Jan Butler od 23 marca 1865 roku przez wiele lat znajdował się pod tajnym nadzorem policji ze względów politycznych, mieszkał w majątku Rajszony powiatu wilkomierskiego razem z rodziną (CPAHL, f. 318, z. 1868, nr 228, s. 81).

Jak wspomnieliśmy, byli obok Polaków Butlerowie, którzy się uważali za Tatarów. *Wywód familii urodzonych Tatarów Butlerów herbu Butler* (Wilno, 25 września 1837 roku) podaje: „Józef Butler, towarzysz chorągwi kozackiej, podług dowodu dwóch listów ochronnych hetmana polnego wojsk Księstwa Litewskiego księcia Korybuta Wiśniowieckiego w 1702 marca 28 i 1706 Julij 25 dnia wydanych, aby dobra Tatarów pełniących służbę wojenną w tej liczbie i dobra Józefa Butlera, towarzysza, były wolne od wszystkich ciężarów wojennych. posiadał dobra ziemskie Melanchowicze zwane w trockim województwie sytuowane, jakowe testamentem swym roku 1718 marca 6 dnia czynionym, zostawił w sukcesyj synowi swemu Samuelowi, a ten podobnież testamentem swoim 1768 roku Augusta 3 dnia podpisanym, przeznaczył też dobra Małachowicze trzem synom swoim Mustafie i Józefowi już nieżyjącemu, oraz Aleksandrowi”.